

- Glimt av förhistorien i en rotvälta
- Armborst

Höglandets Fornminnesförening

Välkommen till 2010 års andra nyhetsbrev. Av årets program återstår bland annat några resor:

Den 12 juni åker vi med buss till de östliga delarna av vårt område. Där besöker vi Hult och Albert Engströmgården, Bruzaholms bruksmuseum och Ingatorp med museer och den medeltida boden.

Efter sommaruppehållet drar vi till västkusten och Bohuslän. Observera att vi behöver fler deltagare för att denna tvådagarsutflykt ska bli av.

I detta nummer har vi en arti-

kel av arkeologerna Jenny Ameziane och Anders Kraft från Jönköping. Artikeln handlar om vad man kan hitta i en rotvälta och är mycket välkommen.

Dessutom har Sven Svärd, Michael och Bertil bidragit med texter. Det finns utrymme för fler författare!

Redaktionen

Aktuella kontaktpersoner

Aneby:
Bertil Johansson 0380-20707

Eksjö:
Bo Bergvall 0381-611932

Jönköping:
Lars Ljungberg 036-92528

Nässjö:
Hilkka Elmersson 0380-91189

Tranås:
Conny Rocén 0140-13752

Vetlanda och Sävsjö:
Gunnel Granmo 0383-31037

I DET HÄR NUMRET:

Glimt av förhistorien i en rotvälta 2-3

Armborst 4

Utflykt till Nästved och Valdemar Atterdags Vordingborg 5

Vid torpvandringen 6

Ordföranden har ordet

Bertil Johansson, Ordförande

Nu vill jag önska alla medlemmar en riktigt skön vår och sommar och hoppas att vi ses pigga och glada till hösten - och en del av oss redan på våra resor. Jag kan också nämna att hembygdsdagen i Aneby kommun kommer att firas i Bredestad med temat historia och kultur den 22e augusti. Det blir guidningar och arkeolog Anna Kristensson kommer att berätta om utgrävningar som gjorts i Bre-

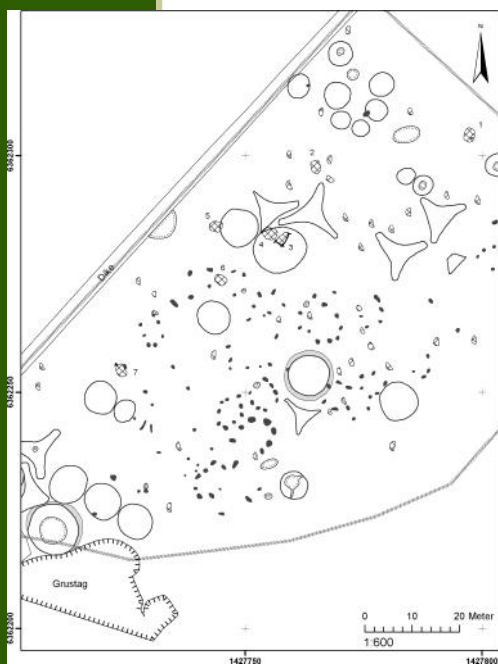
destad och även visa lösfynd från dessa. Hembygdsdagen börjar kl 10.30 och Anna berättar 13.00 - 13.30 och guidningarna är 14 - 15.

Bertil

Glimt av förhistorien i en rotvälta

”Bakgrunden till den beskrivna scenen är en arkeologisk undersökning 2008 av en rotvälta i en stormskadad grav.”

”Hunden gav till ett rosslande läte när den vassa eggen drogs över halsen; hönans kackel fyllde luften innan den gick samma öde till mötes. Den avlidna placerades på favorit-hästens avflådda skinn, med en stor bukett ljung i händerna, flankerad av de döda djuren. En styckad framdel av svin hade förberetts redan dagen innan. Den lades ned tillsammans med lin, sädeskärvar och runda brödkakor. Den vita röken från gravbålet steg upp mot himmelen. Doften av pyrande grenar och förbränd kropp blandades. En stor personlighet, viktig för byn och hela bygden, var nu på väg till förfäderna”.

Figur På kartan över gravfältet Norra Ljunga 50 syns stensättningar, högar, treuddar, domarringar och resta stenar. Vältan i texten är i cirkeln i mitten.

Blottad av en stormvind
Skildringen ovan gestaltar ungefär hur det kan ha gått till vid en gravläggning på järnåldersgravfältet Norra Ljunga 50 i Sävsjö kommun – ett gravfält med 110 registrerade fornlämningar: runda stensättningar, högar, treuddar, domarringar och resta stenar.

Bakgrunden till den beskrivna scenen är en arkeologisk undersökning 2008 av en rotvälta i en stormskadad grav. De kraftiga stormvindarna under Gudrun och Per fällde mängder med skog. En del av träden stod i förhistoriska gravar och ryckte med sig hela rotsystem med vidhängande jord och sten; i några av dem hittades brända ben – spår efter människor och djur som bränts på bål. Många rotvältor runt om i Jönköpings län har undersökts och tagits bort efter stormarna och gravarna har återställts för att inte skadas ytterligare. Det har skett i samarbete mellan Jönköpings läns museum och Länsstyrelsen i Jönköpings län. I några av de skadade gravarna har fynd tillvaratagits och i enstaka fall har naturvetenskapliga analyser kunnat bidra till ny kunskap om fornlämningarna.

En av de hundratals rotvältor som undersöktes satt i en tio meter stor, rund stensättning på gravfältet Norra Ljunga 50. Rotvältan hade rivit upp ett 4 x 2 meter

stort hålrum i graven. I vältan och gropen syntes en stenpackning, jordfyllning och brända ben. Stenpackningen bedömdes vara nergrävd i en tidigare anlagd konstruktion. Det kan betyda att den stora stensättningen innehåller den primära gravläggningen – ursprungsgraven – och att den grav som dolde sig under rotvältan var sekundärt anlagd, och hade alltså grävts ned senare i den äldre graven. Förmodligen finns det många fler sådana okända gravar på gravfältet.

Vad berättar benen?

Sammanlagt hittades nästan 1 500 gram brända ben vid undersökningen. En analys av benen visade att de representerade människa, häst, hund, svin och eventuellt fågel. Den avlidna var vuxen, 30–50 år gammal, men någon könsbedömning kunde inte göras. Bland hästbenen kunde endast delar av kranium, hals och fötter identifieras. Det tolkades av osteolog Leif Jonsson, som utförde analysen, som ett avflått skinn med vidhängande huvud och fötter. Hunden var vuxen, av medelstorlek, och svinbenen tolkades som rester av en vänstersidig utstyckad framlägg.

När skedde gravläggningen?

Brända ben från graven skickades på kol-14-analys till Göran Possnert, Ångströmlaboratoriet vid Uppsala universitet. Genom analysen kunde gravläggningen

dateras till 600–700-tal e.Kr., den period vi kallar vendeltid.

Vad berättar ett jordprov?

Jordprover från graven analyserades av Karin Viklund och Johan Linderholm, Miljöarkeologiska laboratoriet vid Umeå universitet. De markkemiska värdena avspeglar gravläggningens kulturpåverkan och antyder dessutom att förbränningen inte har skett på platsen. Det innebär att bålet restes inom en annan del av gravfältet, att bålresterna rakades samman när bålet brunnit ner och att de sedan placerades i den stora stensättningen. Resultaten överensstämmer med de arkeologiska iakttagelserna.

I jordproverna fanns också förkolnade växtdelar: ogräsfröer som pilört, grönknavel, våtarv, målla och måra, ljungkvistar, lin, brända strårester, sädeskorn av havre, korn och vete samt brudbröd – en ätlig rotknöl. Brudbröd och linfrön är båda knutna till gravritual och döds kult och är kända från gravsammanhang i andra delar av landet. Inblandningen av ogräs och strårester tyder på att man har bränt sädeskärvar eller orensad säd på bålet. Variationen av växter har tolkats som att mångfalden haft stor betydelse i magin kring gravläggningen.

Rotvältan – ett titthål ner i det förflutna

Arkeologiska iakttagelser och analyser av brända ben, kol-14, förkolnade växtdelar och markkemi har hjälpt oss att skapa en bild av en av regionens alla gravläggningar. En rotvältan har öppnat ett titthål ner i en grav – en ögonblicksbild av den yngre järnålderns gravritualer i Norra Ljunga. De rikliga offren av djur och växter antyder att graven representerar en förhållandevis betydelsefull individ.

Rotvältan i Norra Ljunga är bara en av alla de tusentals rotvältor som skadat våra forn- och kulturlämningar i spåren efter stormarna Gudrun och Per. Den största lärdomen vi kan dra av detta är att i framtiden – så långt det är möjligt – hålla känsliga kulturmiljöer fria från planteringar, gallra, slyröja och bedriva ett hållbart skogsbruk. Ett förebyggande arbete ökar chanserna att gravarna ska få ligga kvar ostörda så att framtida generationer kan fortsätta ta del av vårt rika kulturarv.

Vill du veta mer om stormarnas påverkan på kulturarvet i skogen?

På Jönköpings läns museums webbsida: <<http://www.jkpglm.se/arkologi/publikationer.html>> kan du snart ladda ner rapporten Gudrun och Per – en stormig historia (Arkeologisk rapport 2010:09)

Jenny Ameziane arkeolog på Jönköpings läns museum

Anders Kraft arkeolog på Länsstyrelsen i Jönköpings län

Figur. Jordfyllningen i både rotvältan och gropen undersöktes i ett finmaskigt såll. Arkeolog Anna Gustavsson rensar fram de brända benen och lägger dem i provpåsar.

Figur. Jordfyllning och stenar, insprängda mellan rötterna, rensades bort. Rotvältan lyftes bort med fyrhjulig motorcykel och vinsch. Skadan reparerades och graven återställdes.

Figur. Bland de brända benen identifierades fragment av mänskliga, häst, hund, svin och eventuellt fågel. Studiet av benmaterialet har gett oss ny intressant information om en av gravarna i Norra Ljunga.

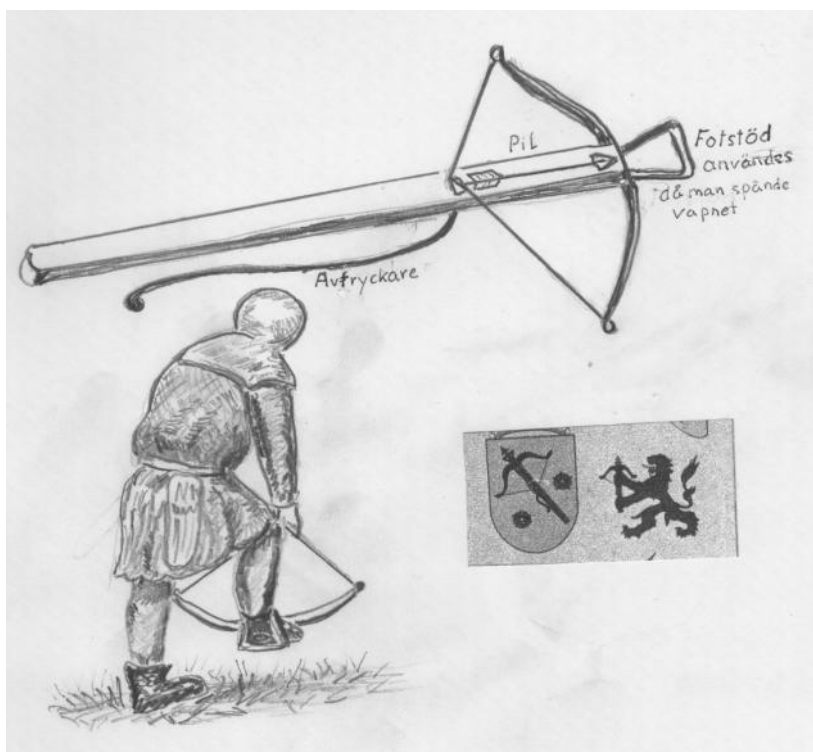
Armborst

I Smålands landskapsvapen fanns från början ett armborst men det blev senare ett lejon som håller i ett armborst. Armborstet är ett vapen som har använts i Europa från 800-talet (och i Kina redan på 200-talet). Det användes flitigt i europeiska arméer under det första korsståget 1096 och blev sedan ett allmänt använt vapen. Armborstet hade förmåga att slå igenom olika typer av kroppsskydd och dess ökade användning ledde till en rustningsspiral. Riddarna skaffade sig tjockare skyddsplåtar och då ökade armborststillverkarna genomslagsförmågan genom att stål och horn ersatte trä som bågmaterial. Men för varje gång som armborstet blev starkare blev det också svårare och mera tidskrävande att spänna det och omladd-

ningstiden blev förödande för skytten. Om den första pilen inte träffade fick motståndaren tid att slå tillbaka medan skytten laddade om. Under 1500-talet tog eldvapen över armborstets plats.

Bertil Johansson

”Armborstet är ett vapen som har använts i Europa från 800-talet ”

Utflykt till Næstved och Valdemar Atterdags Vordingborg

I lördags – den 8 maj – följde jag och Anna-Karin med på en dagsutflykt som Limhamns Arkeologisällskap ordnade. Färden gick med buss från Malmö på morgonen med föreningens ordförande Bert Åkesson som guide. Vi var 17 deltagare i en stor buss, så det var med nöd och näppe som resan blev av.

Första resmål var Herlufsholm utanför Næstved; Danmarks äldsta och mest kända privatskola. Skolan uppstod ur klosterväsendet i Herlufsholm och hade anor från 1100-talet. Kyrkan finns fortfarande kvar från den tiden. På grund av konfirmationer kunde vi inte få tillträde till anläggningen utan vi fick se anläggningen från utsidan. Innan vi kom till Herlufsholm hade vi tittat på två kyrkor från tidig medeltid: Alsted och Vester Broby. Kyrkorna hade fantastiska takmålningar och Vester Broby var dessutom mycket skickligt renoverad.

Efter Herlufsholm åkte vi in i centrala Næstved. Staden ligger i sydvästra delen av Sjælland och är en av Danmarks äldsta städer med ca 40.000 inv i själva staden; 80.000 i kommunen, men

man fick inte intryck av att stan var så stor. Jag vill säga att Ystad påminner en hel del om Næstved. Båda städerna har en blandning av nyare byggnader blandat med väldigt gamla.

Bland det mest intressanta finns ett gammalt rådhus, två medeltida kyrkor, Næstved Museum som är inrymt i det gamla Heligandshuset, Danmarks äldsta ”radhus” från 1400-talet. Av vår guide fick vi ett tipsfrågeformulär där vi själva eller i grupp skulle leta reda på olika fakta från byggnaderna. På hemvägen fick alla var sin bok i pris för deltagandet - oavsett resultat!

Efter att ha spenderat tre timmar i Næstved gick färden vidare till Vordingborg som ligger längst ned på Sjælland mot Falster. Vordingborg var från början en fästning som bevakade inloppet till sundet mellan öarna Lolland – Falster – Møn – Sjælland. Valdemar Atterdag lät bygga ut och befästa borgen på 1300-talet så att den blev den näst största försvarsanläggningen i Danmark (efter Hammershus på Bornholm). Vi blev guidade av en trevlig och kunnig guide från Danmarks Borg-

center som ligger i Vordingborg. Det som återstår av Vordingborgs fästning idag är ”Gåsetornet” som ska ha varit prytt med en förgylld gås på toppen. En kopia av gåsen finns idag på tornet. I övrigt återstod endast ruiner av byggnader, murar och vallgravar från försvarsanläggningen.

Efter en givande och trevlig dag gick färden tillbaka till Malmö på sena eftermiddagen.

Michael Wallin

Gåsetårnet. Vordingborg, Danmark. ©2005 Hans Jørn Storgaard Andersen

Valdemar Atterdag lät bygga ut och befästa borgen på 1300-talet så att den blev den näst största försvarsanläggningen i Danmark.

**Höglandets
Fornminnesförening**

Telefon: 0380-207 07
(Ordförande Bertil Johansson)

Redaktion:
Michael Wallin
Lars Ljungberg

E-post:
nyhet@fornminne-hogland.se

Vi finns på webben, besök oss på:
<http://www.fornminne-hogland.se>

Webbansvarig: Lars Ljungberg

Vid torpvandringen –av Sven Svärd

Där förfäders slit har satt sina spår
Dagens folk en tankeställare får.

Stenmurar långa och stenrösen höga
Vittnar än idag för vårt öga.

Om kampen för brödet och fodret till kon
och överlevnadsproblemen däruti i mon.

Att röja och odla runt stuga och tun,
var lotten för både torparn och frun.

Och barnen fick börja så snart de kunde gå,
att bidra med arbete fast de var små.

Och de flesta överlevde, fast på mager kost.
Barnen har ofta hamnat på en bättre post.

Än slita och släpa för ingen vinst,
och slippa göra dagsverken, inte minst.

Tacka dina förfäder för vad de gjorde då!
Vid deras backstugugrund idag vi stå.

Vi hedrar deras minne och tänker på dem,
som nu vilar i frid och har kommit hem.

Titta på spåren, vårda det som återstår,
åt nya generationer i kommande år...

HÖGLANDETS FORNMINNESFÖRENING
c/o Bertil Johansson
V Strandvägen 11
578 33 ANEBY

B-FÖRENINGSBREV

